

ANANÁSZ

Ananas sativus. A név 1757-ben jelenik meg a magyar írásbeliségben. A trópusi gyümölcs indián neve a portugál *ananas* révén terjedt el. Nemzetközi szó.

- ◆ 60–80 cm magasra növő, örökzöld, tölevélrózsás évelő. Melegkedvelő növény, kétéves korában már hozza a termését. Brazília, Paraguay és Guyana területén őshonos. A legjelentősebb faj az *Ananas comosus*, a termesztett ananász, amelynek fajtáit a trópusokon sokfelé ültetik értékes gyümölcse miatt.
- ✧ A gyümölcs vagy a belőle kisajtolt lé élénkítő, vizelethajtó, különösen pedig az emésztést elősegítő, méregtelenítő, tisztító hatású. Az indiánok orvosságként alkalmazzák évszázadok óta. Az étkezési felhasználáson túl csiliporral összekeverve afrodisziakumként ugyancsak ismert. A gyümölcs a fehérjebontó bromelain enzimet tartalmazza, de fruktózban, ásványi anyagokban és vitaminokban is gazdag. Értékes enzimeket, szárazanyag-, cukor- és savtartalma mellett proteint, karbohidrátot és vitaminokat (A- és B-komplexet) tartalmaz.

ANGYALGYÖKÉR

Angelica silvestris. Régi alakváltozata az *angelica*, 1577 körül Lencsés György kéziratában olvasható (*ArsMed.*). 1708-ban *angyélikafű*, *angyélikagyökér* (PP.). A középletin *angelica* (latin *angelus* 'angyal') névből való, amely az *angelicus* 'angyali' jelentésű melléknévből főnevesült.

- ◆ Ligeterdők, nyirkos rétek gyakori növénye. 1–2 m magas, zellerhez hasonlító növény, víz mellett gyakori. Levele háromszor szárnyalt, a felsőbb levelek hüvelye hasasan felfúvódott. Virága fehér, ritkábban pirosas. Gyökerét izzasítónak használják. Aromás illatú, keserű ízű, ezért gyomorkeserű likőrök alapanyaga.
- ✧ A népi gyógyászatban univerzális gyógynövényként tisztelték. Az ősi kínai és az indiai ájurvédikus orvosok menstruációs bajok, izületi gyulladás, hasi fájdalom, megfázás és influenza ellen ajánlották. Európában Paracelsus a levét mint „legjobb orvosságot” dicsérte. A 16. és 17. században az angyalfű gyökeréből préselt levét más gyógyfüvekkel összekeverve állították elő a „karmelitavizet”. Erről az italtól azt tartották, hogy enyhíti a fejfájást, segíti a relaxációt és növeli az élettartamot. Az angyalfű a Londoni Királyi Orvostudományi Egyetem által annak idején kidolgozott „A király kitűnő

pestis elleni receptje"-ként bevonult a pestis elleni hivatalos gyógyszererek közé. 1789-ben hasznos gyógyerejéről tudósít Mátyus István Ó és Új Diaetetica című művében: „*angyélika-gyökér*, magyaroson *Angyal-gyökér* 'Engelwurz', így nevezetni érdemlett igen kedves és hathatós szagjáról, mérges nyavalyákat el-űző angyali erejéről". Tüdőbajoknál és hörghurut esetén köptető. Görcsös epileptikus rohamok ellen is jó. Illóolajok mellett azonban furokumarinokat tartalmaz, amelyek az emberi bőrben fényérzékenységet váltanak ki, és a napsütés hatására bőrgyulladást okoznak.

ÁNIZS

Pimpinella anisum. 1378-ban már megjelenik az *Anisfa* a magyar írásbeliségben. Nemzetközi vándorszó. Az ókorban Theophrasz-tosz, Dioszkuridész (görög *ániszon*), Cato (latin *anesum*), Columella, Plinius említi.

- ◆ Az eredetileg Egyiptomban honos növényt a görögök és a rómaiak konyhai és orvosi célra egyaránt használták. A Bibliában Máté evangéliumában ezt olvashatjuk: „Mentából, ánizsból és köményből tizedet adtok” (Mt 23,23). Annyira népszerű volt Angliában mint gyógyszer, fűszer és parfüm, hogy 1305-ben I. Eduárd különleges adót vetett ki rá, hogy legyen miből fedeznie a London Bridge felújítását. Szeszes italok készítéséhez is használják sok országban. Ánizstartalmú a svédek híres pálinkája, az *akvavit*, a francia *pernod* és *pastisse*, az *abszint*, a görög *ouzo*, a török *yeni-raki*, a bolgár *masztika* stb. A franciák ánizslikörje az *anissette*, amelyet bőséges lakomák után tesznek az asztalra.
- ◇ A hagyományos kínai gyógyászatban előkelő helyet foglal el. A hindu gyógyászat az 5. századtól napjainkig alkalmazza. Ikerkaszattermése, a drog (*Anisi vulgaris fructus*) 2–4% illóolajat tartalmaz. Olaja (*oleum anisi*) mell- és gyomorbetegségek ellen hasznos. Görcs-csillapító, hurutoldó hatású. Aromáját a termés illóolajában levő

anethol okozza. Székrekedésnél és bélgörcsrel járó emésztési rendellenességek esetében sikerrel használható. Aktivizálja a paraszimpatikus idegrendszert, és regenerálja a vérrendszert a csontvelőben képződő fehérvérsejtek szintjén.

ANYAROZS

Claviceps purpurea. Neve a 18. század végétől adatható, a német *Mutterkorn* mintájára alkotott tükörszó. A névadás azon alapul, hogy a magházon élősködő tömlősgombából kivont gyógyhatású anyag elősegíti a méhizomzat összehúzódását; a német szóösszetétel előtagjának ugyanis eredetileg 'anyaméh, méhlepény', utótagjának pedig 'gabona, rozs' a jelentése. Hasonló összetétellel jelölik a növényt a hollandok (*moederkoren*) és a dánok (*moderkorn*) is. Nevezik a magyarban *bábfognak*, *varjúkörömnek* is.

- ◆ A rozs kalászában gyakori feketés színű élősködő gomba. A gabonaféléken kívül majdnem minden pázsitfűfélében észlelhető. Mérgező alkaloidjai az emberek és állatok idegrendszerét támadják meg. Vemhes állatok a görcsös méhösszehúzódás miatt elvetélnék. Ha a lisztben nagy mennyiségű anyarozs van, a belőle készült kenyér fogyasztása az embereknél az úgynevezett bizserkórt idézi elő, amely betegség Európában többször is járványszerűen pusztított.
- ◇ Kubinyi Ágoston 1842-ben megjelent Magyarországi mérgező növények című könyvében már azt írta, hogy „Minden veszedelmes hatásánál fogva mégis értelmes orvos' kezéből illő adagban használva, némely betegségek ellen hatásos gyógyszer.” Ma sokféle gyógyszeripari alapanyagként termesztik, vérzéscsillapító és méhizomzat-összehúzó hatású orvosságok készülnek belőle. Alkalmazzák magas vérnyomás, migrén és idegbántalmak gyógyítására is.

ARANKA

Cuscuta. 1703-ban már szerepel az *aranka* a magyar írásbeliségben (Botanicon). Származékszó, az *aranyból* keletkezett *-ka* kicsinyítő képzővel. Elnevezése apró, jellegzetes aranysárga színű virágaira és a növényekre felkúszó cérnavékony szárára utal.

- ◆ Fűnemű gazdanövényeken élősködő, sárgás virágú növény. Fiatalon gyökeres, de amint az első szívók kialakultak, lepusztul az el-

sődleges gyökér, ezzel a parazita a talajjal való közvetlen kapcsolatot el is veszti.

- ✧ Diószegi Sámuel és Fazekas Mihály könyvében 1807-ben betegség-re, gyógyhatásra utaló *köszvényfű*, *hajnevelőfű*, *görényfű* neve olvasható (MFűvK.). Az 1578-ban *guren fü* (Herbarium), 1584-ben *gereyn fw* (NomPann.) szótörténete azt mutatja, hogy nem a *görényfű*, hanem a *gerénfű* a „helyes”, amely a régi szótárak szerint ’kosz, rüh, var’ jelentésű volt, sokszor a német *Grind* szóval értelmezik. Az Érsekújvári kódexben előfordul *geréntes* melléknév is: „vala egy nyawalyas, koor, poklos azzonyallat, kinek Katherina zolgalny zokot vala, mykoron meg kezdte vona wtalny az ew *ghe-reenthes* voltaat”. 1590-ben „var, vag’ rüeh ellen valo foeroeztoe fue, alii *gerint* fue vocant” (SzikszF.). Hogy köszvény ellen is használhatták, arra az aranka társneveként Csapó József, Benkő József (NclB.), Veszelszki Antal és Diószegi Sámuel (MFűvK., OrvF.) írásai-ban följegyzett *köszvényfű* a bizonyíték.

ARANYVESSZŐ

Solidago virga-aurea. Carolus Clusius pannóniai flóraművében a *mezey araniás veggio* a *Virga aurea* (1584: NomPann.). Valóban egy apró aranycsillagokkal telehintett vessző. Latin fajneve, a *virga aurea* is ’aranyvessző’ jelentésű. Társneve az *aranyos istápfű*, *mezei aranyos vessző*, *veres gyűrűfű*.

- ◆ Sárga fészkes virágú évelő növény. Észak-Amerikában honos, onnan került át Európába dísznövényként. Azóta számos termőhelyen, így Nyugat-Magyarországon is kivadult. Felálló szárának a felső része szőrös. Leveli lándzsásak, a csúcsuk felé fűrészesek. Sárga virágbogai féloldalú fürtökben ívesen hátragörbülnek.
- ✧ A Solidagót a régi fűvészek „consolidáló” növénynek tartották. Ezért kapta a sebforrasztónak is vélt aranyvessző a *forrasztófű* nevet. Ókori eredetű neve *solidago* volt, amelyet máig használ a tudomány, ’összenövesztő’ a jelentése. A 16. században az egyik legdrágább gyógynövény volt. A vágott, szúrt sebeket összehúzza, begyógyítja. Virága a drog, a virágzás kezdetén gyűjtik. Teáját magas vérnyomás ellen és epe-, vese-, hólyag-, illetve menstruációs panaszok esetén alkalmazzák.